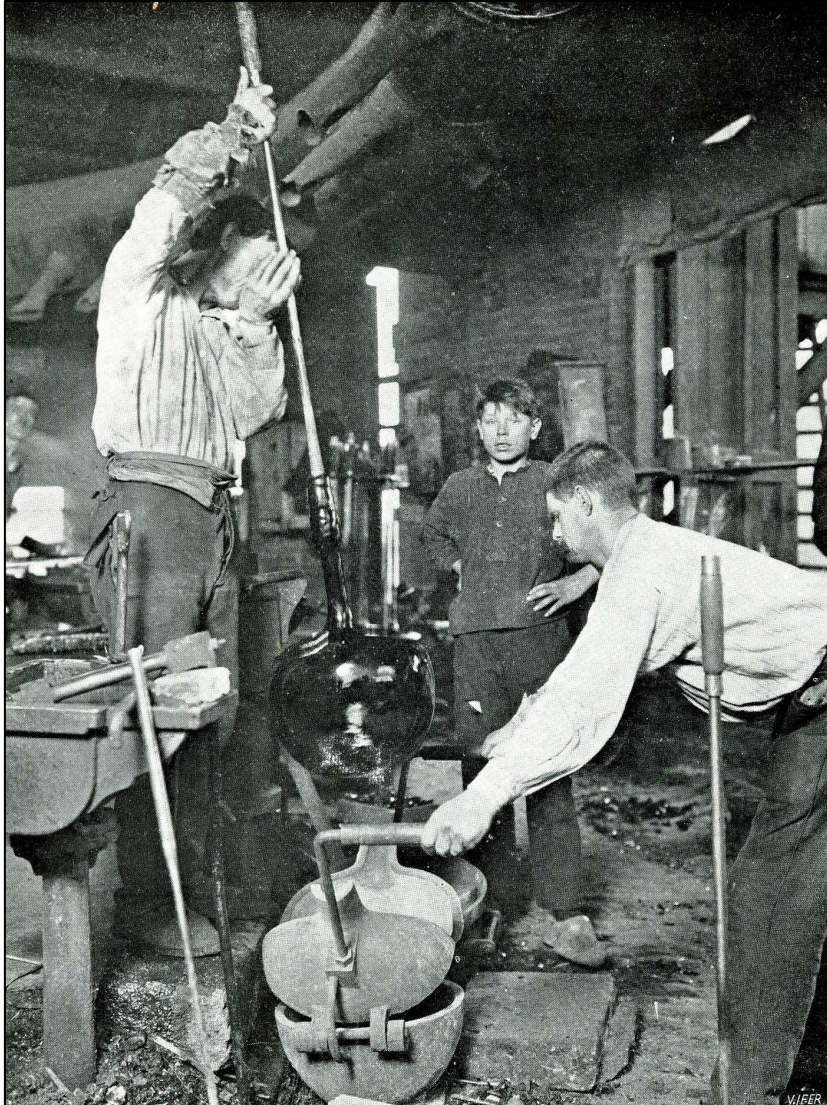

Een mallenjongen aan de kant gezet : notities bij een foto uit 1917

Bladerend door een aantal ingebonden jaargangen van het geïllustreerde weekblad *De Prins* stuit ik op een alleraardigste foto, die toont hoe een zojuist geblazen demijohn uit een klapmal wordt gehaald. Het jaar is 1917 en de foto is gemaakt door een anonieme fotograaf van het Haagsch Illustratie- en Persbureau bij Glasfabriek De Schie.¹ Het fotobijschrift (in hedendaagse spelling) luidt:

De glasindustrie van de N.V. Glasfabriek 'De Schie' te Schiedam Tengevolge van de verklaring van flessen tot contrabande door de Duitse regering en de daarop volgende verscherpte duikbotenoorlog, ondervindt bovengenoemde fabriek, welke jaarlijks 30 miljoen flessen vervaardigt,

waarvan in normale tijd een zeer groot gedeelte voor Engeland bestemd is, veel schade en grote stoornis in haar bedrijf; de flessen worden machinaal en niet-machinaal vervaardigd; volgens de laatstgenoemde methode neemt de aanvanger een hoeveelheid glas aan de blaaspijp uit de ziedende oven, geeft de pijp aan de steller over, die er zoveel aftrekt, dat er juist genoeg voor één fles achterblijft en verdeelt dit glas naar behoefte; dan komt de pijp in handen van de blazer, die er mee naar de oven gaat, om het glas weer vloeibaar te maken en laat daarna het glas in een ijzeren flesvorm (in 2 helften) zakken, blaast vervolgens het glas op, dat nu de vorm van de fles aanneemt; na nog enige bewerkingen is de fles gereed. Men ziet hierboven de demijohns, welke later bemand worden, juist geblazen uit de vorm komen, welke uit twee helften bestaat; de fles zit nog aan de blaaspijp vast.

De beschrijving van het fabricageproces van een ballonfles is redelijk accuraat. De 'enige bewerkingen' die voor het gemak zijn weggelaten betreffen het overnemen van de geblazen fles met een pontiel, het verwijderen van de blaaspijp door het sprenkelen van water op de

flessenhals, het aanbrengen van een slingertje glas (vers uit de oven) aan de flessenhals met behulp van een bindijzer en het opdrijven van de flessenmond met behulp van een speciale tang.² Maar wat wil je: een weekblad dat zijn kolommen vult met foto's van actuele gebeurtenissen en het koninklijk huis, klein nieuws en een damesroman in feuilleton (*Ontmaskerd* door Hedwig Courths-Mahler) dient zijn lezers te behoeden voor al te technische uiteenzettingen.³ Het aangehaalde fotobijschrift gaat eigenlijk al te ver.

De foto toont duidelijk dat de klampal handmatig moet worden geopend. Er waren destijds ook al klampallen die met een pedaal konden worden opengetrapt maar bij glasfabriek De Schie ging het in dit opzicht nog ouderwets toe. Het openen van de klampal was doorgaans het werk van een 'mallenjongen' maar die staat op deze foto met zijn handen in de zij werkeloos toe te kijken. Waarschijnlijk heeft iemand hoger uit de pikorde – een steller of een aanvanger – de mallenjongen resoluut naar de achtergrond geduwd en zichzelf op de voorgrond gemaneuvreerd. Zo vaak kreeg je immers in 1917 de kans niet dat je op de foto werd gezet. Hoe oud zou de mallenjongen zijn, een jaar of dertien, veertien? Als veertienjarige kwam je in aanmerking voor de functie van indrager. Een indrager was belast met het overnemen van de fles van de glasblazer en het indragen van de fles naar de koeloven. Een veertienjarige indrager in de dagploeg bij glasfabriek De Schie verdiende in 1916 zes gulden per week.⁴ Een mallenjongen verdiende nog niet de helft van dit bedrag. Elke veertienjarige zal dus wel zo snel mogelijk zijn functie van mallenjongen hebben ingeruild voor die van indrager.

Het fotobijschrift suggereert een oorzakelijk verband tussen de door de Duitse regering afgekondigde onbeperkte duikbotenoorlog (1 februari 1917) en de export van Nederlandse flessen naar Groot-Brittannië. Zo'n verband was er natuurlijk niet. Wat wel klopte was dat glasfabriek De Schie een groot deel van haar productie in Engeland afzette en dat de onbeperkte duikbotenoorlog een abrupt einde maakte aan die export. Wegens flessenleveranties aan Groot-Brittannië was glasfabriek De Schie al in augustus 1916 door de Duitse regering op een zwarte lijst geplaatst. Dat hield in dat De Schie geen materialen, grond- en hulpstoffen meer uit Duitsland kon betrekken. Toeleveranciers die De Schie toch van Duitse materialen voorzien konden rekenen op een boycot. Kennelijk beschouwde de Duitse regering glasfabriek De Schie als hoogst onbetrouwbaar. Alle andere Nederlandse glasfabrieken mochten namelijk wél materialen uit Duitsland betrekken mits kon worden aangetoond dat deze materialen verwerkt werden in producten die bestemd waren voor afnemers in Nederland en koloniën.⁵

Glasfabriek „De Schie”, Schiedam.

Onze voorraad **FLESSCHEN**, welke uit \pm **500 VERSCHILLENDE SOORTEN** bestaat, biedt nagenoeg **ELKEN VERBRUIKER** de gelegenheid, zich van eventueel benodigde flesschen te voorzien. — Uitsluitend donker glas.

Ook hebben wij nog **DEMYOHNS** in diverse maten voorradig.

Prijzen op aanvraag.

Advertentie juni 1918: ruime voorraden....

Door het wegvallen van de flessenexport naar Groot-Brittannië waren 1917 en 1918 moeilijke jaren voor glasfabriek De Schie. Doordat het bedrijf deel uitmaakte van een kartel kon het niet met flessenprijzen gaan stunten om zo meer binnenlandse afnemers naar zich toe te trekken. En dus werd er steeds meer op voorraad geproduceerd in afwachting van betere tijden. Die

betere tijden braken pas aan in de loop van de jaren twintig maar toen was glasfabriek De Schie al opgegaan in de N.V. Vereenigde Glasfabrieken (1 januari 1923). Aan het handbedrijf, oftewel het niet-machinaal blazen van flessen, kwam in 1924 een einde. Alleen demijohns en andere grote flessen werden nadien nog aan de blaaspijp gemaakt.⁶

Peter Zwaal

¹ *De Prins der Geïllustreerde Bladen* 16 (1917) 40 (7 april) p.159. De foto is – spiegelbeeldig en iets te vroeg gedateerd – ook afgedrukt in: Johan Soetens, *In glas verpakt : European bottles, their history and production* (Amsterdam : De Bataafsche Leeuw, 2001) p.320

² De documentaire film *Glas* (1932) van Otto van Neijenhoff (1898-1977) geeft een goed beeld van de vervaardiging van demijohns. Johan Soetens, *Glas op celluloid : Nederlandse cineasten en de glasfabrieken 1918-1958* (Amsterdam : De Bataafsche Leeuw, 2006) p.60-65; Johan Soetens, *In glas verpakt*, p.369-371

³ Over het tijdschrift *De Prins der Geïllustreerde Bladen*: Elsbeth Kwant, Marieke van Delft & Reinder Storm, *Het tijdschriftenboek* (Zwolle : Waanders ; Den Haag : Koninklijke Bibliotheek, 2006) p.335

⁴ *Rotterdamsch Nieuwsblad*, 9 juni 1916

⁵ *De Tribune*, 28 augustus 1916; *Algemeen Handelsblad*, 24 november 1916; *Het Centrum*, 20 oktober 1917

⁶ Joost Dankers & Jos van der Linden, *Samensmeltend glas : honderd jaar N.V. Vereenigde Glasfabrieken 1899-1999* (Amsterdam : Boom, 2001) p.32-41; Soetens, *In glas verpakt*, p.321; *Algemeen Handelsblad*, 17 mei 1923